

ОЦІНКА ЗБАЛАНСОВАНOSTI ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ (за підсумками 11 місяців 2021 року)

Н. М. Гавриленко, завідувач відділу нових викликів
центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Г. М. Широкий, головний консультант відділу нових викликів
центру зовнішньополітичних досліджень НІСД

Тривале збереження від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі України та слабкий розвиток внутрішнього ринку роблять особливо значущим зростання негативних тенденцій у зовнішній торгівлі, що створюють загрози для економічної безпеки держави.

Висновки та рекомендації

1. Зростання світових цін на основні товари українського експорту залишається головним драйвером збільшення вартісного обсягу зовнішньої торгівлі України.

2. Високі світові ціни на імпортні товари спричиняють посилення інфляційного тиску на внутрішньому ринку.

3. Скорочення фізичного обсягу зовнішньої торгівлі порівняно із обсягом, що мав місце до початку пандемії, а також відставання поточного показника зростання зовнішньої торгівлі в Україні від прогнозованого СОТ у світі вказує на серйозні проблеми із відновленням зовнішньоекономічного сектору, що постраждав від наслідків пандемії COVID-19.

4. Кризові явища із ресурсним забезпеченням теплової генерації загрожують енергетичній безпеці та вимагають активізації роботи щодо оптимізації системи управління запасами палива.

5. Збереження значної залежності України від Росії щодо постачання паливно-енергетичних товарів потребує негайного вжиття додаткових заходів щодо забезпечення диверсифікації їх імпорту.

6. Нездатність подолати залежність українського експорту від сировинної спрямованості, незначні обсяги експорту товарів із високою доданою вартістю (переважно до країн СНД) знижують стійкість української економіки до зовнішніх викликів.

Основні показники зовнішньої торгівлі товарами

Зовнішня торгівля України товарами збільшилася протягом року на 36,5 %. Зростання експорту (на 38,2 %) дещо випереджало зростання імпорту (на 35,0 %). Водночас негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами практично не змінилося порівняно із минулим роком.

Номінальне зростання товарообігу зумовлено порівнянням його обсягів зі спадним обсягом 2020 р., спричиненим кризою, пов'язаною із пандемією COVID-19, а також стрімким зростанням світових цін, відкриттям і відновленням економік торговельних партнерів України.

Проте на тлі значного зростання **вартісного** обсягу зовнішньої торгівлі України товарами збільшення її **фізичних** обсягів відбулося лише на 2 %. Це означає істотне відставання від прогнозованого СОТ показника збільшення фізичного обсягу світової торгівлі товарами у 2021 р. на рівні 10,8 %.

Водночас показник фізичного обсягу зовнішньої торгівлі товарами наразі не досяг рівня, що мав місце до пандемії (менше на 2 %), що разом із відставанням від глобальної тенденції у відновленні світової торгівлі вказує на дисбаланс зовнішньої торгівлі та нагальну потребу в якісних змінах її структури.

Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами

Відзначається зростання за всією товарною структурою експорту. Левова частка приросту експорту (81,4 %) припадає на експорт металів і виробів з них, продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції, а також мінеральних продуктів. Дається взнаки сировинна спрямованість українського експорту.

Довідково. Експорт товарів за підсумками січня-листопада 2021 р. порівняно із аналогічним періодом 2020 р. зріс на 16,9 млрд дол. США, або на 38,2 %, і становить 61,3 млрд дол. США.

Зокрема, експорт металів і виробів з них зріс на 76,1 %, або на 6,3 млрд дол. США, мінеральних продуктів – на 73,8 %, або на 3,1 млрд дол. США. Збільшення експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції на 4,4 млрд дол. США, або на 22,2 %, відбулося попри скорочення фізичних обсягів експорту цих товарів на 9,8 %. Детальний аналіз експорту за провідними товарними групами подано в Додатку 1.

Товарна структура експорту фактично не змінилася: частка експорту продовольчих товарів та сільгосппродукції становить майже 40 %, металів і виробів з них – 24 %, мінеральних продуктів – 12 %. Проте фізичний обсяг експорту товарів скоротився на 2,6 %, що загалом вказує на значний вплив на збільшення валютних надходжень від експорту високих світових цін на основні

товари українського експорту. .

Довідково. У 2021 р. після досягнення рекордних показників на світових ринках відбулося більше ніж подвійне зниження цін на залізну руду¹. Світові ціни на цей ресурс залежать передусім від ситуації в Китаї. Останнім часом Китай збільшив видобуток вугілля (він сягнув рекордного рівня в листопаді 2021 р. – 370,84 млн т²). За 11 місяців 2021 р. виробництво досягло 3,67 млрд т, що на 4,2 % більше, ніж у 2020 р. У країні триває енергетична криза, через що потреба в залізній руді знизиться. У листопаді 2021 р. аналітики агентства Fitch зменшили прогнозовані світові ціни на залізну руду в 2022 р. до 90 дол./т із подальшим зниженням до 70 дол./т у 2025 р³.

За інформацією Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO), світові ціни на продукти харчування після зростання на понад 30 % за останній рік сягнули найвищого рівня за останні десять років. Дані організації підкреслюють різке зростання вартості рослинних олій і зернових у всьому світі⁴.

Значно збільшилися обсяги імпорту в Україну паливно-енергетичних товарів, машин, устаткування й транспорту, продукції хімічної промисловості, продовольчих товарів та сільгосппродукції, металів і виробів з них. Зростання обсягів імпорту за іншими товарними групами залишається на істотно нижчому рівні.

Довідково. У січні-листопаді 2021 р. вартість завезених в Україну товарів досягла 65,4 млрд дол. США. Імпорт паливно-енергетичних товарів зріс на 83,9 %, тобто на понад 6,0 млрд дол. США, машин, устаткування та транспорту – на 26,4 %, або на 4,3 млрд дол. США, продукції хімічної промисловості – на 33,7 %, або на 3,3 млрд дол. США, продовольчих товарів та сільгосппродукції – на 19,7 %, або 1,1 млрд дол. США, металів і виробів з них – на 35,3 %, тобто на 1,0 млрд дол. США. Детальний аналіз імпорту за провідними товарними групами подано в Додатку 2.

Товарна структура імпорту не зазнала змін за винятком позиції паливно-енергетичних товарів (наразі вона є другою), що супроводжувалося різким збільшенням обсягів закупівель цих товарів у вересні-листопаді. Таким чином, оновлені дані засвідчують, що найбільшу питому вагу в обсягах імпорту мають такі товари: машини, устаткування та транспорт (майже 32 % від загального

¹ Див.: URL: https://www.theglobaleconomy.com/world/iron_ore_prices/

² Див.: URL: <https://www.mining.com/web/china-coal-output-hits-record-in-nov-to-ensure-winter-supply/>

³ Див.: URL: <https://www.fitchratings.com/research/corporate-finance/fitch-ratings-increases-most-global-metals-mining-price-assumptions-23-11-2021>

⁴ Див.: URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru/>

товарного імпорту), паливно-енергетичні товари (20 %), продукція хімічної промисловості (20 %). На ці товарні групи припадає 72 % від загального вартісного обсягу імпорту товарів.

Загалом темпи приросту вартісних обсягів імпорту майже за всіма товарними групами випереджали темпи приросту фізичних обсягів імпорту, що підтверджує значний вплив підвищення світових цін на збільшення вартості ввезених товарів, а також посилення інфляційного тиску на внутрішньому ринку.

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами

У географічній структурі зовнішньої торгівлі України товарами провідне місце посідають країни ЄС (із часткою майже 41 %). Експорт товарів до країн ЄС зростав набагато більшими темпами (на 51 %), ніж імпорт (29 %). Зростання експорту забезпечило насамперед збільшення постачання промислових матеріалів, харчових продуктів і напоїв, транспортного обладнання та його частин та аксесуарів, а також паливно-мастильних матеріалів. Збільшення імпорту зумовлене зростанням постачання паливно-мастильних матеріалів, транспортного обладнання та частин до нього, промислових матеріалів, капітального (крім транспортного) обладнання та частин до нього.

Протилежна тенденція мала місце в торгівлі з країнами Євразійського економічного союзу: обсяг експорту товарів зріс лише на 8 %, показник імпорту збільшився на 55 %. Зростання обсягів імпорту забезпечили передусім паливно-мастильні матеріали.

Товарообіг із Російською Федерацією, незважаючи на загострення військово-політичної обстановки, зріс на 37 %. Динаміка зростання експорту (на 24 %) поступалася динаміці зростання імпорту (на 44 %), основою якого є зростання обсягів ввезення з цієї країни паливно-мастильних матеріалів на 50 % – до 3,5 млрд дол. США. Імпорт паливно-мастильних матеріалів з Російської Федерації становить основу торгівлі України з нею і складає 60 %, або 27 % від загального імпорту цієї товарної позиції України.

Перше місце серед країн – торговельних партнерів України за експортом та імпортом посідає Китай, товарообіг з яким збільшився майже на 24 %. Водночас фізичний обсяг товарообігу зменшився практично на 23 %. Основними причинами сповільнення товарообігу між країнами у вагових одиницях є зменшення обсягів експорту металів і виробів з них, залізної руди, олії, зернових культур та залишків і відходів харчової промисловості.

Обсяги експорту провідних груп товарів з України у січні-листопаді 2021 р.

Товарна група	Експорт, млн дол. США			Експорт (вага нетто), млн тонн			Країна-партнер та частка
	2021	2020	±%	2021	2020	±%	
10 Зернові культури	10 740,79	8 537,30	+25,8%	44,43	46,91	-5,3%	Китай – \$2152,04 млн (+38,3%) та 9,16 млн т (+4,7%) Єгипет – \$1244,55 млн (+19,5%) та 5,61 млн т (-10,9%) Індонезія – \$747,41 млн (+37,1%) та 3,12 млн т (+14,2%) Туреччина – \$703,08 млн (+75,9%) та 3,0 млн т (+36,4%)
<i>1001 Пшениця і суміш пшениці та жита (меслин)</i>	4 724,76	3 478,64	+35,8%	18,90	17,57	+7,6%	<i>Єгипет – \$799,7 млн (+33,6%) та 3,12 млн т (+3,3%)</i> <i>Індонезія – \$730,58 млн (+34,4%) та 3,05 млн т (+12,3%)</i> <i>Туреччина – \$367,31 млн (+104,9%) та 1,50 млн т (+68,5%)</i> <i>Пакистан – \$302,43 млн (+23,4%) та 1,17 млн т (-1,8%)</i>
<i>1005 Кукурудза</i>	4 714,62	4 141,78	+13,8%	19,79	24,13	-18,0%	<i>Китай – \$1489,44 млн (+36,9%) та 6,29 млн т (+1,8%)</i> <i>Нідерланди – \$466,05 млн (+5,3%) та 2,63 млн т (-25,4%)</i> <i>Єгипет – \$440,06 млн (-0,4%) та 1,86 млн т (-28,2%)</i> <i>Іспанія – \$416,55 млн (+11,2%) та 1,78 млн т (-21,1%)</i>
<i>1003 Ячмінь</i>	1 214,16	864,8	+40,4%	5,41	4,98	+8,8%	<i>Китай – \$661,27 млн (+42,1%) та 2,86 млн т (+12,2%)</i> <i>Туреччина – \$169,41 млн (+1327,4%) та 0,79 млн т (+1045,0%)</i> <i>Саудівська Аравія – \$79,64 млн (-38,5%) та 0,37 млн т (-51,9%)</i> <i>Лівія – \$71,68 млн (+7,9%) та 0,34 млн т (-17,7%)</i>
15 Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	6 091,75	5 167,11	+17,9%	4,91	6,76	-27,3%	Індія – \$1562,48 млн (+26,5%) та 1,29 млн т (-23,9%) Китай – \$945,58 млн (-8,6%) та 0,81 млн т (-40,1%) Нідерланди – \$680,85 млн (+53%) та 0,55 млн т (-6,3%) Іспанія – \$412,33 млн (+33,8%) та 0,34 млн т (-17,3%)
<i>1512 Олії соняшникова, сафлорова або бавовняна та їх фракції</i>	5 485,28	4 756,51	+15,3%	4,45	6,27	-29,1%	<i>Індія – \$1541,75 млн (+25,7%) та 1,28 млн т (-24,3%)</i> <i>Китай – \$881,42 млн (-2,2%) та 0,76 млн т (-35,9%)</i> <i>Нідерланди – \$588,17 млн (+33%) та 0,48 млн т (-18,3%)</i> <i>Іспанія – \$411,15 млн (+33,5%) та 0,34 млн т (-17,5%)</i>
<i>1507 Олія соєва та її фракції</i>	266,76	204,87	+30,2%	0,22	0,28	-21,0%	<i>Польща – \$180,34 млн (+60,3%) та 0,147 млн т (-3,1%)</i> <i>Китай – \$36,29 млн (-45,6%) та 0,03 млн т (-65,7%)</i> <i>Німеччина – \$14,72 млн (+175,5%) та 0,01 млн т (+67,4%)</i>
<i>1514 Олії свиріпова, ріпакова або гірчична та їх фракції</i>	219,12	113,24	+93,5%	0,163	0,135	+20,9%	<i>Нідерланди – \$92,09 млн (+3740,1%) та 0,07 млн т (+2346,4%)</i> <i>Польща – \$64,44 млн (+81,4%) та 0,04 млн т (+4,8%)</i> <i>Китай – \$27,79 млн (-57,9%) та 0,02 млн т (-71,6%)</i>
26 Руди, шлаки та зола	6 814,51	3 865,28	+76,3%	41,37	42,8	-3,3%	Китай – \$2867,43 млн (+28,0%) та 17,25 млн т (-31,6%) Чехія – \$655,87 млн (+133,3%) та 4,65 млн т (+27,2%)

							Польща – \$522,16 млн (+56,9%) та 3,95 млн т (-1,6%) Австрія – \$499,52 млн (+102,5%) та 2,77 млн т (+13,3%)
2601 Руди та концентрати залізні, включаючи випалений пірит	6 630,03	3 710,12	+78,7%	40,67	41,84	-2,8%	Китай – \$2824,35 млн (+26,8%) та 17,13 млн т (-31,9%) Чехія – \$636,91 млн (+146,6%) та 4,56 млн т (+28,9%) Польща – \$518,3 млн (+557,3%) та 3,87 млн т (+1,9%) Австрія – \$499,37 млн (+102,7%) та 2,77 млн т (+13,3%)
72 Чорні метали	12 623,74	6 982,17	+80,8%	17,78	16,99	+4,6%	Італія – \$1886,44 млн (+124,9%) та 2,73 млн т (+29%) Туреччина – \$1795,48 млн (+116,4%) та 2,94 млн т (+35,7%) Польща – \$1336,81 млн (+301,4%) та 1,36 млн т (+125,8%) США – \$833,6 млн (+67,2%) та 1,56 млн т (-6,5%) Росія – \$810,67 млн (+88,1%) та 0,80 млн т (-1,6%)
7201 Чавун переробний та чавун дзеркальний у чушках, болванках або інших первинних формах	1 494,25	826,37	+80,8%	2,91	2,83	+3%	США – \$803,42 млн (+65,6%) та 1,55 млн т (-7,2%) Італія – \$312,8 млн (+669,1%) та 0,61 млн т (+333,3%) Туреччина – \$157,38 млн (+195,8%) та 0,31 млн т (+66,1%) ОАЕ – \$51,17 млн (+44,7%) та 0,11 млн т (-8,8%)
7207 Напівфабрикати з вуглецевої сталі	3 747,74	2 509,91	+49,3%	6,2	6,91	-10,2%	Італія – \$1193,68 млн (+81,9%) та 1,76 млн т (+0,3%) Туреччина – \$485,61 млн (+17,5%) та 0,91 млн т (-21,1%) Домініканська Республіка – \$308,51 млн (+400,5%) та 0,53 млн т (+238,2%) Болгарія – \$280,73 млн (+54,1%) та 0,53 млн т (+8,7%)
7208 Прокат плоский з вуглецевої сталі завширишки 600 мм або більше, гарячекатаний, неплакований, без гальванічного чи іншого покриття	3 354,27	1 454,11	+130,7%	4,25	3,52	+20,8%	Туреччина – \$727,03 млн (+193,4%) та 1,03 млн т (+60,2%) Польща – \$495,74 млн (+328,3%) та 0,55 млн т (+129,2%) Росія – \$350,14 млн (+173%) та 0,37 млн т (+18,5%) Італія – \$146,59 млн (+1756,5%) та 0,16 млн т (+875,8%)
7202 Феросплави	929,26	613,26	+51,5%	0,61	0,58	+5,7%	Туреччина – \$184,17 млн (+122,8%) та 0,13 млн т (+47,9%) Італія – \$130,66 млн (+74,1%) та 0,086 млн т (-3,2%) Китай – \$107,71 млн (+26,5%) та 0,044 млн т (+7,2%) Нідерланди – \$102,05 млн (-24,2%) та 0,065 млн т (-34,2%)
7213 Прутки та бруски гарячекатані, вільно укладені в бунти, вироблені з вуглецевої сталі	605,32	263,90	+129,4%	0,84	0,63	+32,1%	Ізраїль – \$59,7 млн (+250,2%) та 0,092 млн т (+117,6%) Гана – \$51,8 млн (+65,3%) та 0,066 млн т (-12,9%) Польща – \$41,9 млн (+132,8%) та 0,060 млн т (+41,3%) Сенегал – \$41,15 млн (+61,2%) та 0,059 млн т (-2,5%) Румунія – \$39,9 млн (+30,7%) та 0,047 млн т (-22,6%)
ВСЬОГО	61 393,32	44 447,95	+38,1%	146 ,12	150,01	-2,6%	

Джерело: оперативні дані Державної митної служби України.

Обсяги імпорту провідних груп товарів до України у січні-листопаді 2021 р.

Група (товарна позиція) УКТЗЕД	Імпорт, млн дол. США			Імпорт, млн тонн			Основні країни партнери в імпорті
	2020	2021	±%	2020	2021	±%	
27 Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки; бітумінозні речовини; воски мінеральні							
<i>Основні товарні позиції:</i> 2710 Нафта або нафтопродукти, крім сирих (4,86 млрд дол. США) 2711 Гази нафтові та інші вуглеводні в газоподібному стані (4,68 млрд дол. США) 2701 Вугілля кам'яне, антрацит; інші види твердого палива, одержані з камінного вугілля (2,07 млрд дол. США)	7 176,0	13 196,8	+83,9	32,0	37,6	+17,6	РФ: 16,96 млн тонн (+17,3%), 3540,5 млн дол. США (+50,3%) Білорусь: 4,4 млн тонн (+28,2%), 2505,1 млн дол. США (+84,9%) Казахстан: 2,8 млн тонн (+95,0%), 494,5 млн дол. США (+115,4%)
84 Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини							
<i>Основні товарні позиції:</i> 8471 Машини автоматичного оброблення інформації та їх блоки (751,33 млн дол. США) 8433 Машини або механізми для збирання або обмолоту с.-г. культур (438,14 млн дол. США) 8432 Машини с.-г., садові, лісгосподарські для підготовки або обробітку ґрунту (343,01 млн дол. США)	5 221,4	6 772,9	+29,7	0,65	0,77	+18,1	Китай: 0,249 млн тонн (+17,2%), 1862,8 млн дол. США (+38,6%) Німеччина: 0,093 млн тонн (+14,8%), 1083,8 дол. США (+25,5%) Польща: 0,060 млн тонн (+12,8%), 379,3 млн дол. США (+16,8%)
87 Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання							
<i>Основні товарні позиції:</i> 8703 Автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені для перевезення людей (4,05 млрд дол. США) 8701 Трактори (за винятком тракторів товарної позиції 8709) (721,96 млн дол. США) 8708 Частини та пристрої моторних транспортних засобів товарних позицій 8701-8705 (567,55 млн дол. США)	4 925,8	6 445,8	+30,9	1,13	1,45	+28,0	Німеччина: 0,293 млн тонн (+37,5%), 944,5 млн дол. США (+24,7%) Польща: 0,172 млн тонн (+39,1%), 468,3 дол. США (+40,2%) США: 0,148 млн тонн (+18,1%), 1002,3 млн дол. США (+35,9%)

85 Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя							
Основні товарні позиції:							
8517 Телефонні апарати (1,16 млрд дол. США)							Китай: 0,166 млн тонн (+5,5%), 2430,1 млн дол. США (+23,4%) Польща: 0,024 млн тонн (-8,7%), 313,4 млн дол. США (+9,1%) Туреччина: 0,023 млн тонн (-23,1%), 111,0 млн дол. США (-19,9%)
8544 Проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані ел. провідники (556,72 млн дол. США)	4 773,0	5 422,8	+13,6	0,37	0,35	-4,4	
8536 Електрична апаратура для комутації або захисту чи приєднання до електричних кіл (406,1 млн дол. США)							
ВСЬОГО	48 277,4	65 362,9	+35,4	60,28	68,21	+13,2	

Джерело: оперативні дані Державної митної служби України.